

پژوهش حاضر با هدف بررسی وضعیت هوش اخلاقی دانشجویان دانشگاه‌های دولتی شهر تهران صورت پذیرفت. تعداد ۳۶۹ نفر از دانشجویان دانشگاه‌های امیرکبیر، تربیت مدرس، تربیت معلم، تهران، شهید بهشتی و صنعتی شریف به طور تصادفی انتخاب شدند. ابزار گردآوری اطلاعات، پرسشنامه ۴۰ گویه‌ای شایستگی اخلاقی (MCI) لینگ و کیل با ۱۰ مؤلفه بود. نوع تحقیق توصیفی پیمایشی بوده و در تحلیل داده‌ها از آزمون t تک‌نمونه‌ای، آزمون فریدمن و آزمون همبستگی استفاده شد. یافته‌ها نشان داد شایستگی‌های اخلاقی ثبات عملکرد، راستگویی، استقامت و پافشاری برای حق، پایبندی به عهد، مسئولیت‌پذیری برای انتخاب‌های شخصی، اقرار به اشتباهات و شکست‌ها، قبول مسئولیت برای خدمت به دیگران، اهمیت دادن خودجوش به دیگران، توانایی در بخشش اشتباهات خود، توانایی در بخشش اشتباهات دیگران در میان دانشجویان در حد بالای متوسط بود. نتایج آزمون فریدمن نیز نشان داد بین مؤلفه‌های هوش اخلاقی تفاوت معناداری وجود دارد. همچنین نتایج آزمون همبستگی بر رابطه مثبت و معناداری میان سن، سطح تحصیلات و هوش اخلاقی دلالت داشت.

■ واژگان کلیدی:

هوش اخلاقی، دانشگاه، دانشجویان، ایران

بررسی وضعیت هوش اخلاقی دانشجویان

مصطفی عزیزی شمامی

دانشجوی کارشناسی ارشد دانشگاه تربیت معلم تهران
shomami85@yahoo.com

حمیدرضا آراسته

دانشیار دانشگاه تربیت معلم تهران
heplanning@yahoo.com

زهره محمدی جوزانی

دانشجوی کارشناسی ارشد دانشگاه تربیت معلم تهران
mohammadi_venos@yahoo.com

علی جعفری‌راد

دانشجوی کارشناسی ارشد دانشگاه تربیت معلم تهران
alijafarirad@gmail.com

مقدمه

در حالی که محققانی چون پیرس و بکاف^۱ (۲۰۰۹) التزام به رفتارهای اخلاقی را مهم و قاعده‌مند می‌دانند و معتقدند که رفتارهایی چون عدالت، همدلی، بخشش، اعتماد، نوع‌دوستی، تحمل اجتماعی، صداقت به‌طور گسترده‌ای در میان آنها وجود دارد، اما در آغاز هزاره سوم، شناسایی و توسعه قواعد رفتاری درست و نادرست در میان انسان‌ها به یکی از دغدغه‌های جوامع بشری تبدیل شده است.

اخلاق از جمله مباحث مهم علمی و فلسفی است که از گذشته تا به امروز همواره مورد بررسی و تحقیق علاقه‌مندان بوده است. از سوی دیگر انتقال و ترویج ارزش‌های اخلاقی، علمی و فرهنگی بین دانشجویان و شکوفا ساختن توانایی‌های فردی و اجتماعی آنان و کمک به رشد شخصیتی، عاطفی و رفتاری را می‌توان از جمله وظایف دانشگاه‌ها دانست.

کسب ارزش‌های علمی و توسعه تفکرات علمی، جزء وظایف بسیار مهم دانشگاه‌هاست. کسب ارزش‌های علمی، تنها به‌معنای آموزش اطلاعات علمی در دانشگاه‌ها نیست، بلکه ارزش‌هایی هستند که افراد پرورش‌یافته، باید در محیط‌های علمی و زندگی حرفه‌ای خود نشان دهند. از جمله ارزش‌های علمی می‌توان راستگویی، پیشتیبانی از حق و عدالت، مسئولیت‌پذیری، اعتماد و احترام به دیگران و شفاف‌سازی را نام برد (ارزش‌های بنیادی صداقت علمی^۲، ۲۰۰۸) که پیامدهای مثبت اخلاقی را در میان دانشجویان خواهند داشت. برخی نیز کلیه مأموریت‌های سازمان‌های آموزشی از تصمیم‌گیری تا اجرا را اخلاقی می‌دانند (بروور، دوژونج و استوت، ۱۳۸۲؛ گوتک، ۱۳۸۴ و مهرمحمدی، ۱۳۸۳، به نقل از شال‌باف، ۱۳۸۸) اگرچه اصول و ارزش‌های انسانی و رفتارهای اخلاقی در سازمان‌های آموزشی به‌خصوص در دانشگاه‌ها از اهمیت ویژه‌ای برخوردارند، اما براساس نظر اعضای هیئت علمی، دانشجویان، مدیران و سیاست‌گذاران آموزش عالی، اخلاقیات حرفه‌ای علمی در ایران، وضعیتی بحث‌انگیز دارد (فراستخواه، ۱۳۸۵). چه بسیاری از دانشگاه‌ها در غرب نیز که خود را متعهد به ترویج توسعه اخلاقی و معنوی در میان دانشجویان می‌دانند، علی‌رغم تلاش‌های بسیار به شکست رویکردهای خود اذعان دارند (اشمیت^۳، ۲۰۰۹). اما برای بهبود وضعیت چه باید کرد؟

نارواژن^۴ (۲۰۱۰) معتقد است مهارت‌های اخلاقی را می‌توان با آموزش تقویت و ترویج کرد. همچنین نگاموک^۵ (۲۰۱۱) معتقد است مراکز آموزش عالی باید در تمام سطوح ضمن بررسی وضعیت اخلاقی، ویژگی‌های اخلاقی را به تدریج به دانشجویان آموزش دهند تا دانشجویان بتوانند رفتارهای درست از غلط را تشخیص دهند. مؤسسه پژوهش در آموزش عالی^۶ (۲۰۰۳)

1. Pierce and Bekoff
2. The Fundamental Values of Academic Integrity
3. Schimdt
4. Narvaez
5. Ngammuk
6. Higher Education Research Institute

به دانشگاه‌ها توصیه می‌کند که توسعه شخصیت اخلاقی و ارزش‌ها در میان دانشجویان را در اولویت فعالیت‌های خود قرار دهند. هدف تحقیق حاضر بررسی وضعیت هوش اخلاقی دانشجویان دانشگاه‌های دولتی شهر تهران می‌باشد.

اخلاق و هوش اخلاقی

اخلاق جمع خلق معادل واژه moral، در لغت به معنی خوی، شیوه‌های رفتاری ناشی از نظام ارزشی یک فرد (دهخدا، ۱۳۷۲ و صدری افشاری، ۱۳۸۴) به کار رفته است. برخی نیز اخلاق را دانش بررسی و ارزش‌گذاری رفتارهای آدمی می‌دانند: «انواع رفتارهای انسانی مبتنی بر دو اصل توارث و تربیت در افراد جامعه شکل می‌گیرد» (فرهود، ۱۳۸۶). اخلاق، اصول اخلاقی و ارزش‌ها همگی اصطلاحاتی هستند که برای نشان دادن آنچه که درست و خوب است استفاده می‌شود (انگلیش^۱، ۲۰۰۶).

با وجود این از نقطه نظر ادراکی قضاوت درباره کردار نیک و بد در اصول جهانی ریشه داشته و از تمامی موانع فرهنگی عبور می‌کند (لنیک و کیل^۲، ۲۰۰۵). دونالد براون^۳ (۱۹۹۱) انسان‌شناس در تحقیقاتش نشان داد که کدهای اخلاقی در همه فرهنگ‌ها شامل به رسمیت شناختن مسئولیت‌پذیری^۴، تعهد متقابل^۵ و توانایی در همدردی^۶ است. عمده آموزه‌های دینی نیز مشترکاً ارزش‌هایی چون تعهد به دیگران، مسئولیت‌پذیری، احترام و توجه به دیگران را مورد توجه قرار داده‌اند و در واقع هوش اخلاق جهانی، مشترک در فرهنگ‌های مختلف وجود دارد (لنیک و کیل، ۲۰۰۵). می‌توان گفت هوش اخلاقی اعتقاد عمیق فرد و ارزش‌های اوست که تمامی افکار و فعالیت‌ها را هدایت می‌کند (فورد و ریچاردسون^۷، ۱۹۹۴؛ راو و اسلون^۸، ۲۰۰۸). هوش اخلاقی دانشجویان به توانایی‌هایی اشاره می‌کند که بر رفتار شخصی و حرفه‌ای دانشجویان اثرگذار است و وظایف و مسئولیت‌های اخلاقی آنان را به صورت فردی، در جامعه و در حرفه خودشان مشخص می‌کند. بوربا^۹ (۲۰۰۲) هوش اخلاقی را ظرفیت و توانایی فهمیدن درست از خطا، به معنی داشتن اعتقادات اخلاقی قوی و عمل به آنها و رفتار به شیوه درست و پسندیده تعریف می‌کند. ناروائز (۲۰۱۰) معتقد است هوش اخلاقی با احساسات و عقل گره خورده و رفتارهای اخلاقی به احساسات یکپارچه، شهود و استدلال وابسته است.

1. English
2. Lennick and Kiel
3. Donald Brown
4. Recognition of Responsibility
5. Reciprocity
6. Ability to Empathize
7. Ford and Richardson
- 8 -Rao and Sloan
9. Borba

دی نورسیا^۱ (۲۰۱۱) معتقد است که نیت خوب، ایجاد حق انتخاب و انجام عمل انتخاب شده، نتایج مثبت و خوب برای فعالیت‌ها از جمله عوامل تاثیرگذار بر هوش اخلاقی است و همچنین نتایج منفی در فعالیت‌ها ممکن است باعث از بین رفتن هدف‌ها شود و این می‌تواند به دلیل محدودیت‌های ذهنی انسان، تعاملات اجتماعی پویا و پیچیده و تغییر در شرایط محیطی باشد. بنابراین رخنه در نیت بر کاهش هوش اخلاقی تاثیرگذار است و باید این اشتباهات و محدودیت‌ها، یادگیری و برای رفتارهای آینده اصلاح گردد. همچنین لنیک، کیل و جوردن^۲ (۲۰۱۱) اجرای برنامه‌های آموزشی شایستگی عاطفی را در افزایش هوش اخلاقی مؤثر می‌دانند آنها شایستگی عاطفی را ظرفیتی برای تنظیم و هم‌ترازی در بین اهداف، اقدامات و ارزش‌ها تعریف می‌کنند.

بررسی ادبیات

هوش اخلاقی از نظر بوربا (۲۰۰۲) شامل ۷ فضیلت اساسی است که عبارتند از: ۱- همدلی^۳؛ شناسایی احساسات دیگران ۲- وجدان^۴؛ دانستن راه صحیح و عمل به آن ۳- خودکنترلی^۵؛ تنظیم تفکرات و اعمال خود ۴- احترام گذاشتن^۶؛ ارزش قائل شدن برای دیگران با رفتار مؤدبانه ۵- مهربانی^۷؛ توجه به نیاز، رفاه و احساس‌های دیگران ۶- تحمل^۸؛ احترام گذاشتن به شأن و حقوق همه افراد ۷- انصاف^۹؛ قضاوت‌های عادلانه و عادلانه عمل کردن. وی همچنین گام‌هایی را برای آموزش این فضیلت‌ها پیشنهاد می‌کند.

سیادت و همکاران (۱۳۸۸) «رابطه بین هوش اخلاقی و رهبری تیمی در مدیران آموزشی و غیرآموزشی از دیدگاه اعضای هیئت علمی دانشگاه علوم پزشکی اصفهان؛ ۱۳۸۷-۱۳۷۸» را مورد بررسی قرار دادند. یافته‌های این پژوهش نشان داد بین مؤلفه‌های هوش اخلاقی مدیران آموزشی و غیرآموزشی و رهبری تیمی رابطه مثبت و معنی‌دار وجود دارد و رشد اخلاقی رهبران با رفتارهایی که آنان از خود نشان می‌دهند، رابطه مستقیم دارد.

رحیمی و همکاران (۲۰۱۱) در تحقیقی با عنوان «بررسی تأثیر هوش اخلاقی کارکنان بر موفقیت شغلی آنها در دانشگاه آزاد اسلامی منطقه ۱۳» به بررسی ۴ حیطه درستی، مسئولیت‌پذیری، دلسوزی و بخشندگی بر موفقیت شغلی بیرونی و درونی ۳۲۲ نفر از کارمندان دانشگاه آزاد اسلامی منطقه ۱۳ پرداخت‌اند. نتایج این تحقیق نشان داد که میان موفقیت شغلی کارکنان و چهار حیطه هوش اخلاقی ذکر شده رابطه معناداری وجود داشت.

1. Di norcia
2. Jordan
3. Empathy
4. Conscience
5. Self-Control
6. Respect
7. Kindness
8. Tolerance
9. Fairness

نگاموک (۲۰۱۱)، در تحقیقی تحت عنوان «مطالعه هشت ویژگی اخلاقی بنیادی در دانشجویان کارشناسی تایلندی» به کشف هشت ویژگی اساسی اخلاقی دانشجویان کارشناسی پرداخته است. این هشت ویژگی اخلاقی عبارت‌اند از: سعی و کوشش، صرفه‌جویی، صداقت، نظم و انضباط، ادب، پاکیزگی، وحدت و سخاوت. در این تحقیق و پس از تجزیه و تحلیل داده‌ها، این ۸ ویژگی اخلاقی به این ترتیب رتبه‌بندی شده‌اند: ادب، سخاوت، صداقت، وحدت، پاکیزگی، انضباط، سعی و کوشش و صرفه‌جویی.

چارچوب نظری تحقیق

در تحقیق حاضر برای بررسی وضعیت هوش اخلاقی از مدل لیک، کیل و جوردن (۲۰۱۱) استفاده شد. آنها برای هوش اخلاقی ۱۰ شایستگی را به‌قرار زیر در نظر گرفته‌اند:

۱. رفتار مستمر در جهت اصول، ارزش‌ها و باورها^۱

۲. راستگویی^۲

۳. ایستادگی برای حق^۳

۴. وفای به‌عهد^۴

۵. مسئولیت‌پذیری برای تصمیمات شخصی^۵

۶. اقرار به اشتباهات و شکست‌ها^۶

۷. قبول مسئولیت برای خدمت به دیگران^۷

۸. اهمیت دادن به دیگران^۸

۹. توانایی در بخشش اشتباهات خود^۹

۱۰. توانایی در بخشش اشتباهات دیگران^{۱۰}

روش تحقیق

روش این پژوهش با توجه به موضوع و ماهیت تحقیق، روش توصیفی - پیمایشی است. جامعه آماری شامل کلیه دانشجویان کارشناسی و کارشناسی‌ارشد دانشگاه‌های دولتی شهر تهران در سال تحصیلی ۹۰-۸۹ است. تعداد ۳۸۲ نفر از دانشگاه‌های امیرکبیر، تربیت مدرس،

1. Acting Consistently with Principles, Values, and Beliefs

2. Telling the Truth

3- Standing Up for What Is Right

4- Keeping Promises

5. Taking Responsibility for Personal Choices

6. Admitting Mistakes and Failures

7. Embracing Responsibility for Serving Others

8. Caring about Others

9. Ability to Let Go of One's Own Mistakes

10. Ability to Let Go of Others' Mistakes

تربیت معلم، تهران، شهید بهشتی و صنعتی شریف به روش نمونه‌گیری تصادفی خوشه‌ای با استفاده از جدول مورگان به‌عنوان نمونه انتخاب شدند که پس از توزیع حضوری پرسشنامه‌ها در سر کلاس، تعداد ۳۶۹ پرسشنامه قابل استفاده جمع‌آوری شد.

در این پژوهش جهت اندازه‌گیری هوش اخلاقی دانشجویان، از پرسشنامه ۴۰ گویه‌ای شایستگی‌های اخلاقی (MCI) لنینک و کیل با ۱۰ مؤلفه استفاده شد. روایی و پایایی ابزارهای فوق توسط مارتین و آستین^۱ (۲۰۱۰) تأیید شده است. ابزار فوق به‌وسیله محققان برای روایی بیشتر به فارسی، انگلیسی و مجدداً فارسی ترجمه و روایی آن تأیید شد. پایایی به‌دست آمده (آلفای کرنباخ) برای پرسشنامه برابر با ۰/۸۹۷ محاسبه گردید. آلفای به‌دست آمده در تحقیق مارتین و آستین (۲۰۱۰) و این تحقیق در جدول ۱ آمده است.

جدول ۱: مقایسه آلفای به‌دست آمده در تحقیق مارتین و آستین (۲۰۱۰) a و تحقیق حاضر b

مؤلفه‌های شایستگی اخلاقی	سؤالات	مقدار آلفا a	مقدار آلفا b
رفتار مستمر در جهت اصول، ارزش‌ها و باورها	۱ و ۱۱ و ۲۱ و ۳۱	۰/۸۴	۰/۶۵
راستگویی	۲ و ۱۲ و ۲۲ و ۳۲	۰/۷۲	۰/۵۱
ایستادگی برای حق	۳ و ۱۳ و ۲۳ و ۳۳	۰/۶۹	۰/۵۱
وفای به‌عهد	۴ و ۱۴ و ۲۴ و ۳۴	۰/۶۵	۰/۵۷
مسئولیت‌پذیری برای تصمیمات شخصی	۵ و ۱۵ و ۲۵ و ۳۵	۰/۷۳	۰/۴۵
اقرار به اشتباهات و شکست‌ها	۶ و ۱۶ و ۲۶ و ۳۶	۰/۷۵	۰/۵۰
قبول مسئولیت برای خدمت به دیگران	۷ و ۱۷ و ۲۷ و ۳۷	۰/۷۴	۰/۶۶
اهمیت دادن به دیگران	۸ و ۱۸ و ۲۸ و ۳۸	۰/۸۱	۰/۵۸
توانایی در بخشش اشتباهات خود	۹ و ۱۹ و ۲۹ و ۳۹	۰/۶۶	۰/۵۲
توانایی در بخشش اشتباهات دیگران	۱۰ و ۲۰ و ۳۰ و ۴۰	۰/۷۴	۰/۵۴

یافته‌های تحقیق

آماره توصیفی مربوط به مؤلفه‌های شایستگی‌های اخلاقی در جدول ۲ آمده است. یافته‌های جدول شماره ۳ نشان می‌دهد t مشاهده شده برای هوش اخلاقی و مؤلفه‌های آن شامل داشتن رفتار مستمر در جهت اصول، ارزش‌ها و باورها، راستگویی، ایستادگی برای حق، وفای به‌عهد، مسئولیت‌پذیری برای تصمیمات شخصی، اقرار به اشتباهات و شکست‌ها، قبول مسئولیت برای خدمت به دیگران، اهمیت دادن به دیگران، توانایی در بخشش اشتباهات خود، توانایی در بخشش اشتباهات دیگران از نظر دانشجویان در سطح آلفای ۵ درصد معنادار است. به‌عبارتی بین میانگین مشاهده شده و میانگین آزمون تفاوت معناداری مشاهده می‌شود. یعنی میانگین هوش اخلاقی و مؤلفه‌های آن از نظر دانشجویان به‌طور معناداری از میانگین آزمون (حد متوسط) بالاتر است.

1. Martin and Austin

جدول ۲: آماره توصیفی مربوط به مؤلفه‌های هوش اخلاقی

مؤلفه	تعداد	میانگین	انحراف معیار	خطای انحراف از میانگین
داشتن رفتار مستمر در جهت اصول، ارزش‌ها و باورها	۳۶۹	۳/۷۶	۰/۵۱	۰/۰۲
راستگویی	۳۶۹	۳/۷۵	۰/۴۶	۰/۰۲
ایستادگی برای حق	۳۶۹	۳/۳۷	۰/۵۷	۰/۰۲
وفای به عهد	۳۶۹	۳/۸۰	۰/۷۲	۰/۰۳
مسئولیت‌پذیری برای تصمیمات شخصی	۳۶۹	۳/۶۳	۰/۵۰	۰/۰۲
اقرار به اشتباهات و شکست‌ها	۳۶۹	۳/۶۱	۰/۵۲	۰/۰۲
قبول مسئولیت برای خدمت به دیگران	۳۶۹	۳/۴۲	۰/۵۹	۰/۰۳
اهمیت دادن به دیگران	۳۶۹	۳/۵۷	۰/۵۵	۰/۰۲
توانایی در بخشش اشتباهات خود	۳۶۹	۳/۶۰	۰/۵۲	۰/۰۲
توانایی در بخشش اشتباهات دیگران	۳۶۹	۳/۵۲	۰/۵۵	۰/۰۲
هوش اخلاقی (کلی)	۳۶۹	۳/۶۰	۰/۳۶	۰/۰۱

جدول ۳: آزمون t تک نمونه‌ای مربوط به مؤلفه‌های هوش اخلاقی

۳ = میانگین آزمون				مؤلفه	
سطح زیر منحنی حد بالا	سطح زیر منحنی حد پایین	تفاضل میانگین	سطح معنی‌داری	df	t
		۰/۷۶	۰/۰۰۰	۳۶۸	۲۸/۳۰
۰/۷۱	۰/۰۰۰	۳۶۸	۳۱/۳۷	راستگویی	
۰/۳۲	۰/۰۰۰	۳۶۸	۱۲/۷۷	ایستادگی برای حق	
۰/۷۳	۰/۰۰۰	۳۶۸	۲۱/۳۸	وفای به عهد	
۰/۵۸	۰/۰۰۰	۳۶۸	۲۳/۹۴	مسئولیت‌پذیری برای تصمیمات شخصی	
۰/۵۵	۰/۰۰۰	۳۶۸	۲۲/۵۸	اقرار به اشتباهات و شکست‌ها	
۰/۳۶	۰/۰۰۰	۳۶۸	۱۳/۷۳	قبول مسئولیت برای خدمت به دیگران	
۰/۵۱	۰/۰۰۰	۳۶۸	۱۹/۹۳	اهمیت دادن به دیگران	
۰/۵۵	۰/۰۰۰	۳۶۸	۲۲/۱۸	توانایی در بخشش اشتباهات خود	
۰/۴۶	۰/۰۰۰	۳۶۸	۱۷/۹۲	توانایی در بخشش اشتباهات دیگران	
۰/۵۶	۰/۰۰۰	۳۶۸	۳۲/۲۲	هوش اخلاقی (کلی)	

جدول ۴: رتبه‌بندی مؤلفه‌های هوش اخلاقی در آزمون فریدمن

ردیف	مؤلفه	میانگین رتبه
۱	وفای به عهد	۶/۷۳
۲	راستگویی	۶/۶۲
۳	داشتن رفتار مستمر در جهت اصول، ارزش‌ها و باورها	۶/۶۱
۴	مسئولیت‌پذیری برای تصمیمات شخصی	۵/۵۵
۵	توانایی در بخشش اشتباهات خود	۵/۴۶
۶	اقرار به اشتباهات و شکست‌ها	۵/۴۴
۷	اهمیت دادن به دیگران	۵/۲۰
۸	توانایی در بخشش اشتباهات دیگران	۴/۸۹
۹	قبول مسئولیت برای خدمت به دیگران	۴/۲۸
۱۰	ایستادگی برای حق	۴/۲۲

۲۰۸

جدول ۵: نتایج آزمون فریدمن

متغیر	تعداد	X^2	درجه آزادی	سطح معنی‌داری
مؤلفه‌ها	۳۶۹	۳۳۱/۰۷۴	۹	۰/۰۰۰

جداول ۴ و ۵ به ترتیب رتبه‌بندی و نتایج آزمون فریدمن را نشان می‌دهند. خی دو مشاهده شده ($331/074$) در سطح آلفای ۵ درصد با درجه آزادی ۹ معنادار است. به عبارتی بین رتبه‌های مشاهده شده تفاوت معناداری مشاهده می‌شود، به طوری که وفای به عهد، راستگویی، داشتن رفتار مستمر در جهت اصول، ارزش‌ها و باورها، مسئولیت‌پذیری برای تصمیمات شخصی، توانایی در بخشش اشتباهات خود، اقرار به اشتباهات و شکست‌ها، اهمیت دادن دیگران، توانایی در بخشش اشتباهات دیگران، قبول مسئولیت برای خدمت به دیگران و ایستادگی برای حق به ترتیب بیشترین و کمترین رتبه را به خود اختصاص داده‌اند.

رابطه میان هوش اخلاقی، سطح تحصیلات ($I=0/111$) و سن دانشجویان ($I=0/125$) نیز در سطح آلفای ۰/۰۵ معنی‌دار بود. یعنی هر چه سطح تحصیلات و سن بیشتر باشد هوش اخلاقی نیز افزایش می‌یابد. به عبارت دیگر میان هوش اخلاقی، سطح تحصیلات و سن دانشجویان رابطه معنی دار و مثبتی وجود دارد (جدول ۶ و ۷).

جدول ۶: آزمون همبستگی بین شایستگی اخلاقی و سطح تحصیلات

هوش اخلاقی	سطح تحصیلات	متغیرها	همبستگی اسپیرمن
۰/۱۱۱**	۱	سطح تحصیلات	ضریب همبستگی
۱	۰/۱۱۱**	هوش اخلاقی	
۰/۰۳۴	.	سطح تحصیلات	معنی داری
.	۰/۰۳۴	هوش اخلاقی	
۳۶۹	۳۶۹	سطح تحصیلات	تعداد
۳۶۹	۳۶۹	هوش اخلاقی	

جدول ۷: آزمون همبستگی بین شایستگی اخلاقی و سن دانشجویان

هوش اخلاقی	سن	متغیرها	همبستگی اسپیرمن
۰/۱۲۵**	۱	سن	ضریب همبستگی
۱	۰/۱۲۵**	هوش اخلاقی	
۰/۰۱۶	.	سن	معنی داری
.	۰/۰۱۶	هوش اخلاقی	
۳۶۹	۳۶۹	سن	تعداد
۳۶۹	۳۶۹	هوش اخلاقی	

در بررسی سایر اطلاعات جمعیت‌شناختی و هوش اخلاقی رابطه یا اختلاف معناداری مشاهده نشد. از جمله در خصوص بررسی هوش اخلاقی با توجه به جنسیت، پس از انجام آزمون t مستقل مشخص شد که بین دانشجویان دختر و پسر تفاوت معناداری در هوش اخلاقی وجود ندارد (جدول ۸).

جدول ۸: آزمون t مستقل مربوط به مقایسه هوش اخلاقی در دانشجویان دختر و پسر

متغیر	دانشجویان	تعداد	میانگین	انحراف معیار	درجه آزادی	t	معنی داری
هوش اخلاقی	دختران	۱۸۳	۳۶۱	۰.۳۵	۳۶۷	۰.۵۲۰	۰.۶۰۳
	پسران	۱۸۵	۳۵۹	۰.۳۶			

بحث و نتیجه‌گیری

همچنان که لنیک، کیل و جوردن (۲۰۱۱) آگاهی را اولین قدم در راه عمل با ثبات و منسجم می‌دانند، دانشجویان دانشگاه‌های دولتی شهر تهران نیز نسبت به اصول، ارزش‌ها و باورهای خود آگاهی دارند و بدان پایبندند. نتایج این پژوهش به‌روشنی نشان داد که هوش اخلاقی دانشجویان و مؤلفه‌های مربوط به آن در میان دانشجویان دانشگاه‌های شهر تهران بالاتر از حد متوسط است. در رابطه با راستگویی، دانشجویان اعتقاد داشتند در هنگام شرایط دشوار، توانایی گفتن حقیقت را دارند به اعتقاد لنیک، کیل و جوردن (۲۰۱۱) و ماینر و کپس، (۱۹۹۶)، به نقل از مارتین و آستین (۲۰۱۰)، یکی از عوامل مهم در بیان صادقانه حسن نیت است. بیان حقیقت در صورتی بهترین نتیجه را می‌دهد که با خود آگاهی و حسن نیت همراه باشد. دانشجویان مورد مطالعه در این تحقیق نیز اعلام کردند که دارای خودآگاهی و حسن نیت در گفتن حقیقت هستند.

در خصوص ایستادگی برای حق، دانشجویان اعتقاد داشتند که خطرات ناشی از توسل به شئون اخلاقی را می‌پذیرند. بنابراین به‌نظر می‌رسد پیامدهای اخلاقی رفتارهای مخالف با آن شئون برای آنها غیرقابل پذیرش خواهد بود. لنیک، کیل و جوردن (۲۰۱۱)، مارتین و آستین (۲۰۱۰) نیز به این موضوع توجه کرده و معتقدند تخطی از عرف و سنت به‌منظور پایه‌گذاری یک موضع‌گیری قانون‌مند و منطقی می‌تواند دشوار باشد و در اکثر مواقع فشار زیادی برای تطابق جهت‌گیری‌های همگانی و جا افتاده وجود دارد. کسانی که موضع‌گیری‌های غیرعادی دارند معمولاً پیشرفت خود را به خطر می‌اندازند.

در رابطه با وفای به‌عهد، لنیک، کیل و جوردن (۲۰۱۱) معتقدند وفای به‌عهد نشان‌دهنده ثبات شخصیت است و همچنین این ویژگی یکی از شاخص‌هایی است که در دنیای جدید بسیار حائز اهمیت و بارزش است زیرا افراد به‌خاطر برنامه‌های کاری آینده که مدام در حال افزایش است قول‌هایی که داده‌اند کم‌رنگ و بی‌اعتبار می‌شود، از این‌رو دانشجویان معتقد بودند که افرادی وفادار به‌عهد و قول خود هستند و افراد قابل‌اطمینانی در این زمینه می‌باشند.

در خصوص مسئولیت‌پذیری برای تصمیمات شخصی، لنیک، کیل و جوردن (۲۰۱۱)، کاوا و مایر، ۲۰۰۷؛ برت و واترز، ۲۰۰۳ (به نقل از مارتین و آستین، ۲۰۱۰) معتقدند هر کاری که افراد انجام می‌دهند از قانون علت و معلولی پیروی می‌کند. پیامدهای بعضی از تصمیم‌گیری‌ها قابل پیش‌بینی‌اند اما برخی دیگر افراد را غافلگیر می‌کنند. دانشجویان مورد مطالعه نیز معتقدند با داشتن مسئولیت در قبال انتخاب‌های شخصی خود، مسئولیت تمام کارها اعم از پیش‌بینی شده و پیش‌بینی نشده را می‌پذیرند هر چند که این مسئولیت‌پذیری به نفع آنان نباشد.

اقرار به اشتباهات و شکست‌ها یکی دیگر از جنبه‌های احساس مسئولیت است که شامل تمایل به مسئولیت‌پذیری در هنگامی است که امور به‌خوبی پیش نمی‌رود. به اعتقاد لنیک، کیل و جوردن (۲۰۱۱)؛ و کاوا و مایر، ۲۰۰۷ (به نقل از مارتین و آستین، ۲۰۱۰) اعتراف به اشتباهات و شکست‌ها اعتبار افراد را بیشتر از آنکه ضعیف نماید پر قوت‌تر و جا افتاده‌تر

می‌گرداند. دانشجویان دانشگاه‌های تهران نیز در این خصوص معتقدند که نسبت به اشتباهات و شکست‌های خود احساس مسئولیت می‌کنند و آنها را می‌پذیرند. در خصوص قبول مسئولیت برای خدمت به دیگران، لنیک، کیل و جوردن (۲۰۱۱) و کاوا و مایر (۲۰۰۷)، کالینز و ساچمیتد، (۱۹۹۳) به نقل از مارتین و آستین (۲۰۱۰) معتقدند همه افراد در مقابل بهبود زندگی دیگران مسئولیت دارند. افراد وارد دنیایی می‌شوند که به‌گونه‌ای طراحی شده است که اجزای آن به یکدیگر وابسته‌اند. دانشجویان نیز در این خصوص معتقد بودند که اگر آنها برای خدمت به دیگران کار نکنند دارای هوش اخلاقی نخواهند بود و خدمت به دیگران در واقع روش بسیار خوبی برای نشان دادن اعتقاد عملی به اصول اخلاقی در میان آنهاست.

در رابطه با اهمیت دادن به دیگران، دانشجویان مورد مطالعه نیز برای این موضوع اهمیت قائل‌اند و به آن توجه می‌کنند. به نظر می‌رسد که دانشجویان در پی کارهایی هستند که به‌طور خودجوش و فعال اهمیت دادن به دیگران را ابراز کنند و دیگران را مورد حمایت قرار دهند. لنیک، کیل و جوردن (۲۰۱۱) معتقدند برخی اوقات علاقه‌مند بودن به دیگران بدان معنا است که فرد برای اهداف دیگران اهمیت قائل است و گاهی اوقات ممکن است مقاصد دیگران برای فرد دارای اهمیت بیشتری باشد. به‌علاوه بوربا (۲۰۰۲) نیز به این مورد با عنوان همدلی توجه کرده است.

در رابطه با توانایی در بخشش اشتباهات خود، لنیک، کیل و جوردن (۲۰۱۱) و مارتین و آستین (۲۰۱۰) معتقدند که چشم‌پوشی از اشتباهات خود بدین معنا نیست که فرد رفتارهای غیرقابل قبول خود را توجیه کند یا برای آنها عذر بخواهد بلکه بدین معناست که برای آنچه که مرتکب شده مسئولیت‌پذیر باشد و همچنین بهبود بخشیدن روال آتی کار حائز اهمیت خواهد بود. به نظر می‌رسد دانشجویانی که در این مطالعه مشارکت داشتند نیز در این باره از تفکرات منفی و خودخوری که ذهن‌شان را به خود مشغول سازد، دوری می‌کنند و به دنبال تجربیات و فرصت‌های تازه برای اصلاح و بهبود امورند.

در خصوص توانایی در بخشش اشتباهات دیگران، دانشجویان دانشگاه‌های مورد مطالعه نیز معتقدند که در ارتباط با خانواده، همکلاسی‌ها، دوستان و استادان، اصل بر بخشش و گذشت است و داشتن یک رابطه سالم و صمیمانه با دیگران بر اساس بخشش پایه‌ریزی خواهد شد. مارتین و آستین، (۲۰۱۰) و لنیک، کیل و جوردن (۲۰۱۱) نیز معتقدند بدون بخشش زندگی انسان تقریباً غیرممکن است، روابط صمیمانه با دوستان، خانواده و همکاران نیز بدون بخشش ممکن نیست. یک فرد با درایت ارتباطی را با دیگران برقرار می‌کند که بر پایه بخشش بنا نهاده شده است.

در اولویت‌بندی شایستگی‌های اخلاقی، دانشجویان در قبول مسئولیت برای خدمت به دیگران و ایستادگی برای حق کمترین نمره را کسب کردند. هر چند این موارد در میان دانشجویان بالاتر از حد متوسط و در جهت مطلوب بوده، اما پیامدهای حق‌گویی به‌همراه دغدغه‌های فردی

برای پیشرفت و سطح نامناسب فرهنگ نقادی در جامعه و پیامدهای آن، آنها را در پاره‌ای از موارد محافظه‌کار کرده است. همان‌طور که لنیک، کیل و جوردن (۲۰۱۱)، مارتین و آستین (۲۰۱۰) اشاره کرده‌اند استقامت و پافشاری برای حق، می‌تواند دشوار باشد و فشار زیادی را بر روی فرد داشته و منافع و پیشرفت‌های فرد را نیز به خطر بیندازد.

همچنین در بررسی رابطه سطح تحصیلات و سن دانشجویان با هوش اخلاقی آنان، مشخص شد هر چه سطح تحصیلات و سن بالاتر باشد هوش اخلاقی دانشجویان نیز افزایش پیدا می‌کند. به‌نظر می‌رسد هوش اخلاقی در طول زندگی افراد و همچنین در روند تحصیلی تغییر می‌کند. با توجه به اینکه هوش اخلاقی بر پایه اصول، ارزش‌ها و باورهای فرد استوار است هر چه ارزش‌ها و باورهای افراد پخته‌تر شود هوش اخلاقی نیز افزایش خواهد یافت. این پختگی نیز در مسیر افزایش سطح تحصیلات و سن افراد حاصل خواهد شد. این یافته‌ها با نظر بوربا (۲۰۰۲) و لنیک، کیل و جوردن (۲۰۱۱) مبنی بر اینکه رشد اخلاقی یک فرایند در حال پیشرفت در زندگی افراد است مطابقت دارد و به‌نظر می‌رسد با گذشت زمان و پیشرفت افراد در تحصیلات، هوش اخلاقی آنها نیز افزایش پیدا می‌کند. همچنین این یافته‌ها در خصوص رابطه بین سن، تحصیلات و هوش اخلاقی با پژوهش سیادت و همکاران (۱۳۸۸) و لانگلويس و لاپوینت، ۲۰۰۷؛ روسینسکی و باج، ۲۰۰۶؛ ویمالاسیری، ۲۰۰۱، به نقل از سیادت و همکاران، (۱۳۸۸) همخوانی دارد.

نتیجه‌گیری

به‌طور کلی این تحقیق نشان داد که دانشجویان دانشگاه‌های دولتی شهر تهران از شایستگی‌های اخلاقی خوبی برخوردارند. البته برای رشد این ویژگی‌ها، دانشجویان به یک محیط حمایتی نیاز دارند. از جمله آگاهی و شناسایی مشوق‌های معنی‌دار و معتبری که اکثر دانشجویان را در جهت پیشرفت به‌سوی هنجارهای اجتماعی تشویق کند. همان‌طور که نگاموک (۲۰۱۱) گوشزد می‌کند ادب، نجابت و مهربانی که از طرف استادان به نمایش گذاشته می‌شود، به دانشجویان کمک می‌کند تا بسیار راحت‌تر به رشد ویژگی‌های اخلاقی بپردازند

یافته‌های تحقیق نمایان ساخت که اعتقادات، ارزش‌ها و باورهای دانشجویان دانشگاه‌های دولتی تهران، افکار و فعالیت‌هایشان را هدایت می‌کنند. شایستگی‌های اخلاقی شامل عملکرد مبتنی بر اصول، راستگویی، ایستادگی برای حق، وفای به‌عهد، مسئولیت‌پذیری، اقرار به اشتباهات و شکست‌ها، قبول مسئولیت برای خدمت به دیگران، اهمیت دادن به دیگران، توانایی در بخشش اشتباهات خود و توانایی در بخشش اشتباهات دیگران، هوش اخلاقی دانشجویان را تحت تأثیر قرار می‌دهند. آنچه مسلم است ویژگی‌های اخلاقی را نمی‌توان فقط به آموزش آن‌هم در کلاس درس محدود کرد، اما می‌توان محیطی تشویقی برای کمک به ایجاد آگاهی بیشتر از این مفاهیم و عمل کردن به آنها ایجاد کرد. در این میان استادان دانشگاه افراد مهمی هستند که می‌توانند تغییرات مؤثری در رفتار دانشجویان ایجاد کنند و یکی از مسئولیت‌هایشان تشویق و قدردانی

از ویژگی‌های اخلاقی مثبت و ارزشی دانشجویان است. هوش اخلاقی می‌تواند از راه افزایش فضای همکاری در روابط و انتظارات، مسئولیت‌پذیری و تعهد و نیز ایجاد توقع در رفتارهای اخلاقی در میان دانشجویان، علاوه بر بهبود رفتارها، مقدمه‌ای برای پیدایش متخصصانی با اخلاق و در نتیجه جامعه‌ای اخلاق‌مدار باشد.

راهکارها

- ۱- پرورش آگاهی دانشجویان در خصوص هوش اخلاقی از طریق برگزاری کلاس‌ها و کارگاه‌های آموزشی در جهت بالا بردن حساسیت دانشجویان نسبت به احساس‌های دیگران و همدلی با نقطه‌نظرات افراد دیگر.
- ۲- پرورش انضباط اخلاقی جهت کمک به یادگیری درست از خلاف در بین کوچکترها به خصوص قبل از دانشگاه و در مدارس ابتدایی.
- ۳- الگوسازی افراد برجسته در زمینه اخلاق از طریق انتشار زندگینامه‌ها، نصب عکس و پوستر افراد برجسته و برگزاری همایش در این خصوص.
- ۴- تشویق دانشجویان به خودانگیزی و رسیدگی کردن به افکار اعتقادات و ارزش‌های خود از طرف استادان در دانشگاه‌ها.
- ۵- ترویج فرهنگ آزاد اندیشی و احترام گذاشتن به شأن و حقوق همه افراد و مقابله با کلیشه‌سازی در کلاس درس و محیط دانشگاه.
- ۶- مسئولیت‌پذیری بیش از پیش مدیران دانشگاهی در جهت خدمت به دیگران در محیط دانشگاهی.

منابع

۱. دهخدا، علی اکبر. (۱۳۷۲). *لغتنامه دهخدا*. تهران: دانشگاه تهران.
۲. سیادت، سیدعلی و همکاران. (۱۳۸۸). رابطه بین هوش اخلاقی و رهبری تیمی در مدیران آموزشی و غیرآموزشی از دیدگاه اعضای هیئت علمی دانشگاه علوم پزشکی اصفهان ۸۸-۱۳۷۸. *مدیریت سلامت*. ۱۲ (۳۶): ۶۹-۶۱.
۳. شالباغ، عذرا. (۱۳۸۸). نگاهی به معضلات و الگوی راهبردی ترویج اخلاق در سازمان‌های آموزشی. *فصلنامه اخلاق در علوم و فناوری*. سال چهارم. شماره ۲. ۱۰۳-۹۳.
۴. صدری‌افشار، غلامحسین و همکاران. (۱۳۸۴). *فرهنگ گزیده فارسی*. تهران: فرهنگ معاصر.
۵. فراستخواه، مقصود. (۱۳۸۵). اخلاق علمی رمز ارتقای آموزش عالی در تضمین «اخلاقیات حرفه‌ای علمی» جایگاه و سازوکارهای کیفیت آموزشی عالی ایران. *فصلنامه اخلاق در علوم و فناوری*. شماره ۱. زمستان. ۲۸-۱۳.
۶. فرهود، داریوش. (۱۳۸۶). مروری بر تاریخچه اخلاق همراه با گردآوری زمینه‌های گوناگون اخلاق. *فصلنامه اخلاق در علوم و فناوری*. شماره ۲. ۶-۱.
7. Borba, M. (2002). *Building Moral Intelligence: The Seven Essential Virtues That Teach Kids To Do The Right Thing*. San Francisco Jossey-Bass.
8. Bekoff, M. & J. Pierce. (2009). *Wild Justice: The Moral Lives of Animals*. Chicago: University of Chicago Press.
9. Di norcia, Vncent. (2011). Darwin on Moral Intelligence. Available at: Dinorcia.net/pdfs/DiNorciaDarwinOnMoralIntelligence2010.pdf
10. Donald E. Brown. (1991). *Human Universals*. Philadelphia: Temple University Press.
11. English, Fenwick, W. [editor]. (2006). *Encyclopedia of Educational Leadership and Administration*. London: Sage Publications. Inc.
12. Ford, R. C. & W. D. Richardson. (1994). Ethical Decision Making: A Review of the Empirical Literature. *Journal of Business Ethics*. Vol. 13 No. 3. pp. 205-21.
13. Higher Education Research Institute (2003). Spirituality in Professoriate: A National Study of Faculty Beliefs, Attitudes, and Behaviors. Available at: http://www.spirituality.ucla.edu/reports/spirit_professoriate.pdf
14. Lennick, D. & F. Kiel. (2005). *Moral Intelligence, Enhancing Business Performance and Leadership Success*. New Jersey: Wharton School of the University of Pennsylvania and Pearson Education.
15. Lennick, D.; F. Kiel & K. Jordan. (2011). *Moral Intelligence: Enhancing Business Performance and Leadership Success in Turbulent Times*. New Jersey: Pearson Education.
16. Martin, D. E.; A. Rao & L.R. Sloan. (2008). Plagiarism, Integrity, and Workplace Deviance: A Criterion Study. *Ethics and Behavior*. Vol. 19. No. 1. pp. 36-51.
17. Martin, D. E. & B. Austin. (2010). Validation of the Moral Competency Inventory Measurement Instrument: Content, Construct, Convergent and Discriminant Approaches. *Management Research Review*. Vol. 33 Iss: 5. pp. 437 – 451.
18. Narvaez, D. (2010). The Emotional Foundations of High Moral Intelligence. *New Directions for Child and Adolescent Development*. doi: 10.1002/cd.276. 77-94.
19. Ngammuk, Patariya. (2011). A Study of 8 Fundamental Moral Characteristics among Thai Undergraduate Students. *Hawaii International Conference on Education 9th Annual Conference January 4-7*.
20. Rahimi, G. R.; F. Nezhad & M. R. Noruzi. (2011). A Survey on the Effects of Employees' Moral Intelligence on Job Success in Islamic Azad University in Local 13. *Interdisciplinary Journal of Contemporary Research in Business*. Vol. 2. No 11. 675-679.
21. The Center for Academic Integrity. The Fundamental Values of Academic Integrity. (2008). Available at: <http://www.Academicintegrity.org/pdf/FVProject.pdf>, Accessed: 25 Oct.
22. Watt, M. C.; S. Frausin; J. Dixon & S. Nimmo. (2000). Moral Intelligence in a Sample of Incarcerated Females. *Criminal Justice and Behavior*. Vol. 27. No. 3. 330-355.